ALKIN, R. C. (2021). "Afet Yönetiminde Sivil Toplum: İzmir Depremi Sonrası Müdahale ve İyileştirme Aşamaları Üzerine Bir İnceleme". *Karadeniz Araştırmaları*. XVIII/70: 313-334.

AFET YÖNETİMİNDE SİVİL TOPLUM: İZMİR DEPREMİ SONRASI MÜDAHALE VE İYİLEŞTİRME AŞAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ruhi Can ALKIN*

ÖZ

Bu çalışma, afet sosyolojisi literatürünün güncel tartışma konularından biri olan afet yönetimi sürecinde sivil dayanışma pratiklerini İzmir Depremi özelinde ele almaktadır. 30 Ekim 2020 tarihinde merkez üssü Seferihisar açıkları olan 6,9 şiddetindeki deprem sonrasında İzmir ilinde oluşan afet yönetimi, ilgili devlet kurumlarının ve bu kurumlara bağlı birimlerin aldığı önlemlerin ve hayata geçirdiği müdahale ve iyileştirme uygulamalarının yanı sıra, sivil iradenin depremin yıkıcı etkileri karşısında verdiği reaksiyonu da ortaya koymuştur. Depremin ulusal ajanslara, geleneksel ve sosyal medyaya yansımasını takiben STK'lar tarafından özellikle Bornova ve Bayraklı ilçelerindeki zarar gören bölgelere yapılan yardımlar, birçok gönüllü arama kurtarma ekibinin kısa sürede bölgeye intikali, bunun yanı sıra hiçbir STK ya da bir sivil platforma bağlı kalmaksızın otel, pansiyon gibi işletmelerin depremde evi zarar görenlere ücretsiz konaklama imkanı sağlayacağını beyan etmesi ve bunların sosyal medya profilleri aracılığıyla paylaşılması, yerel halkın zarar gören bölgelere bireysel olarak ya da gruplar hâlinde çeşitli yardımlar (gıda malzemesi, çadır ve battaniye gibi barınma araçları, vb.) ulaştırması ve İzmir'de yaşayanların sosyal medya hesapları vasıtasıyla iletişim bilgilerini paylaşarak depremde zarar görenlere evlerinde konaklama imkanı sunacağını beyan etmesi, bahsi geçen afete ilişkin özgün "sivil" verilerdir. Bu veriler, afet yönetimi literatüründeki müdahale ve iyileştirme süreçlerinin sivil düzlemdeki pratikleri olarak belirmektedir. Çalışmada, İzmir Depremi'ne ilişkin müdahale ve iyileştirme aşamaları, teorik arka plan ve dokuman incelemesi aracılığı ile ulaşılan bazı örnek olaylar ışığında incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Yönetimi, İzmir Depremi, Sivil Toplum.

CIVIL SOCIETY IN THE DISASTER MANAGEMENT: AN INVESTIGATION ON THE RESPONSE AND RECOVERY PHASES AFTER İZMİR EARTHQUAKE

ABSTRACT

This study addresses civil solidarity practices within disaster management - one of many points of discussion points in the literature of the sociology of disaster – in the context of the 6.9 magnitude earthquake at struck Seferihisar, Izmir, Turkey on October 30, 2020. Disaster management demonstrated how civilians responded to those in need after the earthquake took place. It also revealed what measures were taken by relevant state institutions and the units affiliated with these institutions, including their intervention and recovery practices. Unique to this particular disaster were: the use of social media, NGO aid (especially in the districts of Bornova and Bayraklı), quick volunteer search and rescue teams response, as well as hotels and hostels – independent of any NGO or a civil platform – offering free accommodation to those left homeless. Also observed were civilians and volunteer groups handing out various supplies (food, tents, blankets, etc.) to the affected, and offering their own homes upon sharing their contact information on social media. All this data is parallel to civilian response/recovery practices in disaster management literature. All of the above have been examined within the framework of theoretical context as well as certain documented case studies.

Keywords: Disaster, Disaster Management, İzmir Earthquake, Civil Society.

Araştırma Makalesi
Makale Gönderim Tarihi: 19.03.2021; Yayına Kabul Tarihi: 01.05.2021
* Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, KONYA; ORCID: 0000-0002-8608-4043, E-posta: ruhicanalkin@gmail.com

Giriş

Afetler, insanın var oluşundan beri rastlanan ve günümüzde çok daha çeşitli formlarla (ve sonuçlarla) ortaya çıkan tahrip edici olaylardır. Mitolojilerden romanlara, raporlardan bilimsel çalışmalara değin birçok yazı türünde afetlerin farklı perspektiflerle ele alındığı görülebilir. Temelde doğal ve yapay olarak sınıflandırılan afetler, kavramsallaştırılmaları itibariyle "toplumsallık" temellidir. Diğer bir ifadeyle afetler, meydana getirdikleri tahribat ile toplumsal hayatı etkilemekte, toplumsal değişme süreçlerini tetikleyebilmekte ve kimi durumlarda toplumun üyeleri tarafından sonraki afetlere karşı farkındalık yaratabilmekte, böylece toplumsal yaşantının organizasyonunda afet konusu da kendine yer bulabilmektedir.

Her bir afet sonrasında toplum, afetin yarattığı tahribatı telafi etme yönünde refleks geliştirmektedir. Bu noktada toplum olarak kavramsallaştırılan yapının bileşenleri, afet sosyolojisi literatüründe ulus devletler, ulus ötesi organizasyonlar, sivil toplum örgütleri ve bağımsız çabalarıyla varlık gösteren bireyler olarak sınıflandırılabilir. Bu bileşenler, ortaya çıkan her afet sonrasında çeşitli toplumsal rolleri ve işlevleri yerine getirerek "afetin etkilerinin en aza indirilme hedefi" paydasında buluşmaktadır. Günümüz afet yönetimi süreçlerindeki "afet farkındalığı" ve "afete hazır olma" durumları da göz önünde bulundurulduğunda, yukarıda bahsi geçen aktörler, afete sebep olan olayın hemen sonrasında ve ilerleyen dönemlerde odaklandığı toplumsal telafinin yanı sıra afete hazırlıklı olma ve afeti önlemek için tedbir alma konularını da gündemde tutmaktadır. Her bir toplumsal aktörün de inisiyatif aldığı ve "bütünleşik afet yönetimi" olarak adlandırılan bu durum, günümüz toplumlarının afetler karşısında neredeyse görmezden gelemeyeceği bir hâl almıştır. Türkiye özelinde yapılacak bir değerlendirmede, depremlerin ülke gündemini en fazla meşgul eden afetlerden biri olduğu söylenebilir. 20. ve 21. yüzyıllarda, Türkiye'de en fazla can kaybı ve maddi hasar doğuran afetler arasında Erzincan, Afyon (Dinar) ve Marmara Depremleri ilk sıralarda yer almaktadır. Buna paralel olarak bahsi geçen depremler yarattığı demografik, ekonomik ve siyasi dönüşümlerle toplumsal değişme sürecine hem doğrudan hem de dolaylı olarak etki etmiştir. Bu sebeplerden ötürü, depremler Türkiye'deki afet sosyolojisi çalışmalarında en fazla incelenen vakaların başında gelmektedir[1].

Tıpkı diğer afet türlerinin incelenmesinde olduğu gibi depremlere ilişkin güncel afet sosyolojisi literatürünün odağında afet yönetimi konusu mevcuttur. Bu konu, ortaya çıktığı bölge açısından deprem öncesi, depremin hemen sonrası ve depremden sonraki dönemleri içeren bir inceleme/araştırma pratiğini doğurmaktadır. Türkiye'de deprem bilincinin oluşturulması ve bireylerin deprem gerçeğine aşina kılınması, deprem esnasında nasıl bir pozisyon alınacağına dair kamu spotu mahiyetindeki bilgilendirmeler, deprem sonrası toplanma merkezlerinin belirlenerek kimin nerede toplanacağının bizzat vatandaşların e-devlet profillerinde tanımlanması vb. adımlar deprem öncesi afet yönetimini içermektedir. Öte yandan, mevcut çalışmanın temel konusu olan "afet sonrası" dönem ise depremin arama, kurtarma, ilk yardım, iyileştirme, rehabilite etme ve yeniden inşa gibi kavramlar ışığında ele alındığı çeşitli zaman aralıklarını nitelemektedir. Tam da bu noktada, aslında afet öncesi dönemin yönetim süreçlerinde olduğu gibi çeşitli aktörlerin deprem sonrası süreçte rol aldığı ve toplumsal yaşantıyı normal seyrine döndürebilmek adına işlevler üstlendiği söylenebilir. Bu aktörler, ulus devletler bünyesindeki resmî kurumlar ve birimleri, uluslararası yardım kuruluşları, ulusal ya da yerel sivil aktörler ve herhangi bir kurumsal bağı olmaksızın afet yönetimine bireysel olarak katkı sunan vatandaşlardır.

[1] Bir deprem ülkesi olan Türkiye'de afet sosyolojisi ile ilgili çalışmaların bu afet üzerine odaklanması tesadüf değildir. YÖK'ün ulusal tez veri tabanında afet anahtar kelimesi ile yapılacak taramada bu durum açık bir şekilde gözlenebilir.

Kamu kurumlarının ekipleri (Jandarma Arama Kurtarma, AFAD görevlileri vd.) dışında kalan gönüllü gruplar ve bireyler, deprem sonrası afet ve acil durum yönetiminin sivil ayağını temsil etmektedir. Bu çalışmanın inceleme konusu olan İzmir Depreminin ardından, sivil ve gönüllü dayanışmanın kamu otoritesinin teşvikinin yanı sıra bağımsız olarak çeşitli eylem ve söylemler hâlinde ortaya çıktığı iddia edilebilir. Hatta önceki depremlerde çok daha nadir bir şekilde rastlanan afet yönetimi bağlamlı toplumsal reaksiyonlar, İzmir Depremi sonrasında gözlenmiştir. Özellikle otellerin, evi depremde zarar görenlere ücretsiz konaklama imkânı sunması, yaşadığı bina depremden etkilenmeyenlerin sosyal medya aracılığı ile depremzedelere evini açması ve devletin yardımlarının yanı sıra Türkiye'nin farklı bölgelerinden STK'lar aracılığı ile gönderilen yardımların ihtiyacın çok ötesinde olması, İzmir Depremine özgü bir afet/acil durum yönetimi ve sivil toplum dayanışmasını ortaya çıkarmıştır. Ancak önemle belirtilmelidir ki İzmir Depremi sonrasında oluşan bu tablo, afet yönetiminin daha çok "afet sonrası kısa vadeli adımlarını" içermektedir. Diğer bir ifadeyle, sivil dayanışmanın İzmir Depreminin yönetiminde daha görünür olduğu alanlar arama kurtarma, ilk yardım, kriz müdahalesi ve iyileştirmedir.

Bu çalışmada, afet yönetimi literatüründen hareketle 30 Ekim 2020'de gerçekleşen İzmir Depremi sonrası ortaya çıkan sivil dayanışma süreçleri analiz edilmiştir. Özellikle kurtarma, ilk yardım gibi afetin sıcağı sıcağına hissedildiği aşamalarda ortaya çıkan sivil girişimler, ilgili literatüre dayandırılarak bilimsel bir çerçeveye oturtulmuştur. Müdahale aşamasını içeren kurtartma ve ilkyardım faaliyetlerine ek olarak iyileştirme aşaması kapsamında değerlendirilebilecek sivil dayanışma pratikleri de araştırmaya dahil edilmiştir. Yerel ya da ulusal basına yansıyan haberler, kamu kurumları ya da sivil platformalar tarafından hazırlanan raporlar, internet haberleri, sosyal medyaya yansıyan içerikler ve afet yönetimi kapsamına alınabilecek sivil dayanışma pratiklerine yer veren diğer dokümanlar, afet yönetimi ve sivil toplum ilişkisi açısından ele alınmıştır. Çalışmanın temel bulgusu, Türkiye'nin son yirmi yıllık deprem tecrübesinin afet sonrası müdahale ve iyileştirme aşamalarındaki sivil örgütlenmeye pozitif katkı sunduğu ve ilgili kamu kurumlarıyla sivil alanın afet sonrası koordinasyon ve uyumunun toplumsal hayatı yeniden şekillendirmede bir avantaj hâline geldiğidir.

1. Afet Yönetimine Genel Bakış

Afetlerin sosyal bilimlerde, özelde sosyolojide ele alınışı başlangıçta teorik açıklama ve tanımlamalar üzerine odaklanan, sonrasında afetleri risk ve tehlikeler açısından ele alan ve son dönemdeyse öncesi ve sonrası ile afet yönetimini içeren bir seyre sahiptir (Alkın, 2020, s. 81). Modern öncesi dönemde afetler büyük oranda Tanrı'nın insanlara yönelik bir cezalandırma yöntemi olarak algılanmaktayken (Quarantelli vd. 2007, s. 19), modernite ve sekülerleşme ile afetler doğanın bir reaksiyonu olarak ön görülebilir, önlenebilir ya da etkileri azaltılabilir olaylar şeklinde görülmeye başlanmıştır (Furedi, 2007, s. 483). Bu da afet yönetimi ve afetlerle mücadele açısından önemli bir zihniyet dönüşümü ve harekete geçirici bir gelişme olarak okunabilir.

Afetlere yönelik paradigmal çeşitlenme, toplumsal değişmeyi kaçınılmaz kılan doğal ya da yapay tahribatları yorumlamada tarihsel ve konjonktürel şartların etkisini ortaya koymaktadır. Örneğin küreselleşme süreci ile dünyanın hemen her bölgesinde, ortaya çıkan afetlere yönelik aşinalık (ve farkındalık) artış göstermektedir (Meyer, 2007, s. 266). Benzer şekilde, afete karşı önlem almada ya da afet sonrası müdahalede başarı sağlayan ülkeler, her an bir afet riski ile karşı karşıya olan diğer toplumlar tarafından farklı ölçülerde örnek alınmaktadır (Ahmed vd. 2015, s. 50). Buna ek olarak, yine küreselleşme ve ulaşım olanaklarının artış göstermesi ile dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen afet sonrası uluslararası yardımlar hızlı bir şekilde afetzedelere ulaştırılabilmektedir. Öte yandan, 20. yüzyıldan itibaren, yapay olarak adlandırılan ve insan eliyle yaratılan tahribatı

ifade eden afetlerin (terör saldırısı, nükleer sızıntı, vd.) her an ortaya çıkabilme ihtimali (Coleman, 2006, s. 4), afetlere dair multidisipliner ve bütünleşik bir bakış açısını adeta zorunlu kılmaktadır. Tüm bu gelişmeler, güncel afet sosyolojisi literatürünün afet ve acil durum yönetimi üzerinden şekillenmesinin başlıca sebepleridir.

Afet yönetimi, güncel çalışmalar açısından çok yönlü ve döngüsel bir süreci ifade eder. Konunun döngüselliği, zaman açısından afet öncesine, afetin hemen sonrasına ve ilerleyen dönemlerine işaret etmektedir (Khan vd. 2008, s. 44). Yukarıda bahsedilen sebepler, afet sonrası iyileştirme çalışmaları kadar afet riskinin, afetlere bireysel ve toplumsal olarak hazırlıklı olmanın ve afetlere karşı alınacak mikro ve makro ölçekli önlemlerin gündemde tutulması sonucunu doğurmuştur. Netice itibariyle afet yönetimi dendiğinde hem afet sonrası izlenen adımlar hem de afet meydana gelmeden önce kamu otoritelerinin, yerel yönetimlerin, sivil alanın ve vatandaşların aldıkları önlemler akla gelmektedir (Kapucu, 2008, s. 243-244).

Mevcut çalışmanın yaşanan bir afet *sonrasında* sivil dayanışma pratiklerine eğilmesi dolayısıyla bu bölümde afet ve acil durum *öncesi* tedbirleri de içeren bütünleşik afet yönetimi çerçevesi (Can, 2007) esas alınmamıştır. Zira çalışmanın odağı İzmir Depremi sonrasında oluşan sivil dayanışma ve bu dayanışmanın afet yönetimi literatüründeki karşılıklarıdır. Bu sebeple mevcut bölümde yalnızca afet sonrası periyota dair müdahale ve iyileştirme verileri ortaya konulmuştur. Tüm bu çabalar, kimi durumlarda ulus devletlerce belirlenen afet yönetim stratejileri doğrultusunda ortaya çıkan, kimi durumlardaysa afet sonrasında sivil dayanışmanın spontane olarak geliştirdiği reaksiyonlar hâlinde beliren uygulamaları içermektedir.[2] Tekrar hatırlamak gerekirse her birinde hedeflenen temel nokta, afetin yarattığı/yaratacağı can ve mal kayıplarını en aza indirmek, bireylerin afetin fiziki ve mental yıkıcılığından mümkün olan kısa sürede kurtulması, toplumsal kurumların bireyler açısından işlevselliğine bir an önce dönebilmesi ve gündelik hayatın afet öncesinde olduğu seyrine yeniden kavuşabilmesidir (Warfield, 2004). Aşağıda, afet yönetim süreçlerinden müdahale ve iyileştirme aşamalarına ilişkin bazı teorik veriler sunulmuştur. Bu verilerin, çalışmanın temel gündemi olan "İzmir Depremi ve sivil toplumun afetle mücadelesi" hakkında okur için bir zemin hazırlayacağı öngörülmektedir.

1.1. Müdahale (Response)

Afet yönetiminin insan yaşamı ya da çevre açısından en kritik ve en hızlı hareket edilmesi gereken aşamalarından biri müdahale aşamasıdır. Müdahale, afet yönetimi döngüsünde afet sonrası ilk tepkileri içermektedir (Toprak Karaman, 2016, s. 5). Bu tepkilere, profesyonel ve iyi eğitim almış bir ekiple koordine olma, afetin anlık zararlarını öngörme, afetin süregiden etkisini anlık olarak minimuma indirme ve arama kurtarma faaliyetleri dâhildir (Ertürkmen, 2006, s. 93). Afetlere yönelik müdahale, aciliyet gerektirdiği kadar normalleşme aşamasına geçiş için gerekli olan dikkat ve rasyonel hesaplama/hareketi de gerektirmektedir. Zira müdahale aşaması "can ve mal kayıplarını önleme ve en az seviyede tutma temel amacının yanı sıra, özellikle yaşanmakta olan olağan üstü durum ve koşulların bir an önce normale dönmesini de amaçlar" (Çağlar, 2020, s. 18).

[2] Kamu otoritesinin tesis edilemediği çatışma ya da istikrarsızlık bölgeleri haricinde her bir afet yönetim süreci, meydana geldiği ülkenin kamu otoriteleri tarafından kontrol ve koordine edilmektedir. Afet yönetimine katkıda bulunmak isteyen gönüllü ve sivil girişimler, bazı istisnai durumlar dışında atacağı adımlarda bu otoritenin onayını almak durumundadır. Türkiye'de afet sonrası müdahale ve iyileştirme aşamalarında karar ve koordinasyon yetkisi, İçişleri Bakanlığına bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığındadır. Bu sebeple diğer kurum ve kuruluşlar tarafından afet öncesi ve sonrası yürütülecek tüm çalışmalarda AFAD'ın onayı ve yönlendirmesi esastır (Resmi Gazete, 2009; AFAD, 2021).

Tahmin edileceği üzere müdahale aşaması, bütünleşik afet yönetimi anlayışı çerçevesinde hazırlıklı olma ve risk yönetimi süreçlerinin bir devamı niteliğindedir. Dolayısıyla afet öncesinde bu tür süreçlerin işlerlik kazanmaması ya da toplumsal kurumların hazırlıklı olma ve risk yönetimi sürecine odaklanmaması durumunda müdahale ve kriz yönetimi aşamaları çok daha zorlu bir hâl alma potansiyeli taşımaktadır (Özkaya, 2016, s. 2010).

Müdahale aşamasında, afet tipine göre bazı adımlar mevcuttur. Bunlardan en yaygın olanı arama kurtarma çalışmalarıdır. İnsanların ani olarak can ve mal kaybına sebep olan her bir afetin hemen ardından atılan ilk afet müdahale adımı, arama ve kurtarma faaliyetlerine başlanmasıdır. Sel ve su taşkınları, çığ düşmesi gibi durumlarda çevrenin ya da doğal yapının eski hâline kavuşturulmasından ziyade bu afetlerin insan yaşamına anlık olarak zarar verip vermediğini anlamak ve kendisine ulaşılamayan insanları bulup kurtarıp bu kişilerin durumlarını stabil hâle getirmek öncelenir (Wex vd. 2014, s. 698). Mevcut çalışmada ele alınan deprem afetinin de müdahale bazlı ilk adımı arama ve kurtarmadır. Depremde göçük altında kalan insanların ilk etapta yerlerinin tespiti ve sonrasında mümkün olan en kısa sürede bu kişileri kurtarma, insan hayatı açısından önem arz etmektedir. Zira insan için göçük altında geçen her bir saat hem yaşam fonksiyonlarının yitimine hem de psikolojik travmalara sebep olma potansiyeli taşır (Kurt vd. 2019, s. 967). Bu yönüyle arama ve kurtarma faaliyetlerinin mühendislik, acil tıp, psikoloji gibi çok disiplinli bir yapıya ve bilimsel bir arka plana sahip olduğu söylenebilir (Poteyeva vd. 2007, s. 201).

Tıpkı diğer afet türlerinde olduğu gibi deprem sonrasında da arama ve kurtarma faaliyetleri profesyonel ekipler tarafından gerçekleştirilmektedir. Zira arama ve kurtarma aşamasında yapılacak herhangi bir hata ya da ortaya çıkacak amatörce bir hareket hem canlı olarak kurtarılması olası afetzedelerin hem de arama ve kurtarma pratiğini gerçekleştiren kişilerin yaşamını riske atacaktır (Dobrucalı vd. 2016, s. 2). Bu sebeple afet sonrası arama kurtarma ekipleri afet öncesi süreçlerde de profesyonel eğitimlerine devam etmektedir (Peleg vd. 2018, s. 750-752). Arama kurtarma çalışmalarına katılmak isteyen ve bu çalışmalarda ortak karar verme süreçlerine dâhil olmak isteyen bölge insanları ise afet yönetiminden sorumlu resmî merciiler tarafından yönlendirilmekte, engellenmekte ya da sınırlandırılmakta (Kapucu vd., 2011, s. 373), böylece çalışmalar esnasındaki can ve mal kaybı riski minimize edilmektedir.

Arama ve kurtarma ekipleri arasında devlete bağlı birimlerin görevlileri olmakla birlikte sivil ve gönüllülerden oluşan ekipler de afet sonrası arama kurtarma çalışmalarına katılabilmektedir. Genelde afet ve kriz yönetiminden sorumlu kamu kurumlarının koordinesi altında çalışan bu ekipler, profesyonel arama-kurtarma eğitimi alan, afet ve acil durum yönetimi konusunda farkındalığı olan bireylerden oluşmaktadır.

Arama ve kurtarma gerek devlet görevlileri gerekse profesyonel gönüllüler tarafından (ya da her iki grup tarafından bir arada) yürütülüyor olsun, çok yönlü ve örgütler arası bir arka planı ve bu arka plandan kaynaklı kuruluşlar arası iletişim, otorite belirsizliği, özel kaynakların yetersiz kullanımı gibi dezavantajları barındırmaktadır (Drabek vd., 1981, s. 26). Bu dezavantajlar afet bölgesinde varlığını ve olumsuz etkisini hissettirdiği takdirde afetzedeler nezdinde kamu otoritesinin sorgulanmasına ve suçlanmasına, afetzedelerin ve arama kurtarma personellerinin moral ve motivasyonunun düşmesine ve afetin toplumda yaratacağı travmanın daha da derinleşmesine sebep olabilir. Bu nedenle afetin yaratacağı yıkıma karşı ilk cevabı/reaksiyonu içeren arama ve kurtarma faaliyetlerinin uzman ekiplerce ve profesyonelce yürütülmesi önem arz etmektedir.

Arama kurtarmanın yanı sıra "haber alma ve ulaşım, ihtiyaçların belirlenmesi, ilkyardım, tedavi, tahliye, geçici iskân, yiyecek, içecek, giyecek, yakacak temini, güvenlik, çevre sağlığı ve koruyucu hekimlik, hasar tespiti, tehlikeli yıkıntıların kaldırılması" (Kadıoğlu, 2008, s. 23-24) gibi faaliyetler müdahale aşamasının diğer temel kategorilerdir.

Müdahale aşaması, afetin orta ve uzun vadeli toplumsal etkisini belirleyen değişkenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada hem var olan toplumsal yapı, toplumsal işlev ve toplumsal çatışmaya dair yansımalar ortaya çıkmakta hem de müdahalenin hızına, niteliğine, bölgedeki kapsayıcılığına göre afetin o bölge, toplum ya da ülke üzerinde yaratacağı toplumsal değişimin ölçüsü ön görülebilir bir hâl almaktadır. Müdahale aşamasının sonrasında, afet yönetiminin bir diğer boyutu/aşaması olan iyileştirme süreci başlamaktadır.

1.2. İyileştirme (Recovery)

Afet sonrası iyileştirme aşaması, toplumsal hayatın yeniden organize edilmesi ve afetzedelerin toplum yaşamına yeniden intibakı için atılan ilk adımları içermektedir (Çağlar, 2020, s. 19). Bu adımlar arasında genel olarak geçici barınma yerlerinin temini, zarar gören alt yapının onarımı, afet bölgesinin temizlenmesi, travma sonrası süreçte afetzedelerin psikososyal esenliğinin (*well-being*) yeniden tesisi, afetin hemen sonrasında akamete uğrayan kamu hizmetlerinin yeniden sunumu (Weichselgartner, 2001, s. 87-90; Misomali vd. 2008, s. 32) mevcuttur. Buradan hareketle, iyileştirme aşamasının devam eden kriz ortamında hem müdahale aşaması ile bağlantılı hem de ondan bağımsız olarak daha programlı ve zaman gerektiren bir aşama olduğu söylenebilir.

Afet yönetimindeki iyileştirme aşaması, bazı spesifik afetler sonrasında literatüre yansıdığı üzere hem fiziki hem de beşerî bir restorasyonu ve rehabilitasyonu kapsar (Nirupama vd. 2015; Maskrey, 1989). Afetlerin binalara, ormanlara, doğal su kaynaklarına, bölge iklimine verdiği zarar kadar (hatta belki bunlardan çok daha fazla) sebep olduğu travma ve sonrasındaki stres ile bireylerin psikolojisinde yarattığı tahribat (Neria vd. 2008, s. 475-476) iyileştirmenin hem doğa hem de insan özelinde gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira fiziki mekanların ya da çevresel koşulların iyileştirilip toplumsal düzen ve insan sağlığının göz ardı edilmesi ya da tam tersine insan psikolojisinin ve toplumsal organizasyonun öncelenip fiziki mekân ve iklimsel koşulların göz ardı edilmesi afet yönetiminin başarısını olumsuz etkileme potansiyeli taşımaktadır. Bu duruma, sosyolojik bir olgu olarak kültürün somut ve soyut boyutlarının bir aradalığı açısından yaklaşılabilir. Şöyle ki, afetler maddi ve manevi kültürel öğelerin aniden ve şiddetli bir şekilde seyrinden çıkmasını, afet yönetimi de bu öğelerin rayına oturtulmasını ifade etmektedir. Hedef, insan ve toplum yaşamının doğal seyrinde hem maddi öğeler hem de manevi öğeler açısından iyileştirmeye gidilmesidir. Bu açıdan iyileştirme aşaması, biyofiziksel, sosyal ve ekonomik yaşantıda normale dönüş açısından atılacak kritik adımları içermektedir (Gunter vd. 2007, s. 86). Afet yönetimi konulu doktora tezinde Akyel (2007, s. 36-37), iyileştirme aşamasına dair bu temel çerçeveyi şu ifadelerle özetlemektedir:

> "İyileştirme çalışmalarında, öncelikli olan hedef afetin hışmına uğramış birey ve toplulukların zararlarının paylaşılarak desteklenmesidir. Ayrıca, iyileştirmenin, yerel ekonomik canlılığın yeniden kazanılması, altyapının geliştirilmesi, sanayinin ve ticaretin desteklenmesi, toplumun eğitimi ve işgücünün katma değerinin yükseltilmesi, sosyal ve psikolojik destek hizmetlerinin sağlanarak toplumun olası bir yeni afet karşısında daha dirençli kılınması olduğu anlaşılmaktadır".

İyileştirme aşamaları her bir afet türünde birtakım ortak çıktıların yanı sıra özgün odak noktalarına ve devam süresine (*duration*) sahiptir. Bunlar afetin türüne, yıkıcı etkisine, afetten etkilenen popülasyonun sosyokültürel arka planına, afetin meydana

geldiği coğrafyanın siyasi, ekonomik, iklimsel koşullarına hatta afetin tekrarlanma olasılığına göre değişkenlik göstermektedir (Hollnagel, 2015, s. 26). Bu sebeple iyileştirme aşaması da tıpkı diğer afet yönetimi aşamalarında olduğu gibi stratejik bir planlama ve uygulama gerektirmektedir. Öte yandan, afet yönetiminin koordinasyonunu sağlayan otoritenin ve bu sürece dâhil olan paydaşların (yerel yönetimler, sivil toplum, bireysel çabasıyla sürece katılanlar, vd.) uyumu, çalışma dinamiği ve uzmanlığı iyileştirme aşamasının değişkenleri arasındadır (Boin vd. 2007, s. 50). Örneğin bu çalışmanın konusu olan deprem afeti sonrasında depremin şiddeti, hasar gören bina sayısı, depremin meydana geldiği bölgedeki kamu otoritesinin mevcut durumu, depremin "yaralarını saramaya" giden ekiplerin bu konudaki bilgisi, sivil toplumun kuruluşlarının deprem bölgesindeki faaliyetleri, depremden görece daha az etkilenen bölge halkının fiziki ve insani yardım için gönüllü olması, yardım çalışmalarının organize edilmesi gibi konular iyileştirme aşamasındaki temel parametreler arasındadır.

İyileştirme aşaması, afetten etkilenen doğal çevre, bireyler ve toplumsal yaşantı açısından tıpkı müdahale aşamasında olduğu gibi tehlikeler ve risklere karşı da mücadele edilen bir aşamadır. Bu aşamada afetler karşısında daha savunmasız (*vulnerable*) olan bireyler ve gruplar açısından birçok dezavantaj ve tehlike bulunmaktadır. Yoksulların, engellilerin, yaşlıların, işsizlerin ve diğer bazı grupların gerek afet öncesi dönemde afet stratejileri geliştirip afete hazırlıklı olmaları gerekse afet sonrası süreçte iyileştirme adımlarına ve hizmetlerine erişimi kolay olmamaktadır (Okay vd. 2019, s. 85). Dezavantajlı gruplara ek olarak afetzedelerin tamamını ilgilendiren diğer bir konu da afetten kaynaklı ön görülemeyen risklerin, tıpkı müdahale aşamasında olduğu gibi iyileştirme aşamasında da ortaya çıkma potansiyeline sahip olmasıdır. Örneğin bir deprem sonrası arama kurtarma faaliyetlerinin beş ya da altıncı günün sonunda bitmesini takiben oluşacak bulaşıcı hastalık tehlikesi ya da binasındaki hasar tespit edilemeyip iyileştirme süreçlerini evinde tecrübe eden bireylerin artçı bir depremle enkaz altında kalma riski hemen her deprem sonrası mevcuttur. Bu tehlike ve riskleri minimuma indirmek de afet yönetiminin, özelde iyileştirme aşamasının konusu ve pratiğidir. Dolayısıyla kimi afetlerde müdahale süreci devam ederken dahi iyileştirme aşamasına geçiş yapıldığı söylenebilir. Yeniden deprem örneğine dönülecek olursa, afet yönetimine dâhil olan aktörler bir yandan enkaz altında kalan depremzedeleri kurtarmaya çalışıp müdahale aşamasını devreye sokarken öte yandan depremin etkilediği bölgenin zarar gören alt yapısını onarmak ve yeniden işler hâle getirmek isteyen aktörlerin çabası, iyileştirme aşamasının bir çıktısıdır. Ya da günlerce süren bir orman yangınını söndürmek adına itfaiyecilerin, orman yangın ekiplerinin ve diğer profesyonellerin ortaya koyduğu çaba afete müdahale aşamasını temsil ederken evi ya da tarımsal geçim kaynağı yangında zarar gören bireylere yönelik sosyal yardımlar ya da bu zarar dolayısıyla travma sonrası stres bozukluğu yaşayan bireylere yönelik psikososyal destek, iyileştirme çatısında değerlendirilebilir. Bu açıdan afet yönetiminde müdahale ve iyileştirme aşamalarının farklı aktörler ve uzmanlar tarafında eş zamanlı olarak yürütülebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanı sıra müdahale aşamasının sona erdiği durumlarda da afetten etkilenen farklı bireyler, haneler ve topluluklar açısından farklı iyileştirme çalışmaları sürdürülebilir (Lindell, 2013, s. 810).

İyileştirme aşaması bireysel, toplumsal ve ekonomik yaşantının yeniden tesisinin yanı sıra, yerel topluluğun benzer bir afet karşısında daha dayanıklı hâle gelmesini de hedeflemektedir (Gülkan vd. 2003, s. 51). Bu hedef, iyileştirmenin kısa, orta ve uzun vadeli adımlarında somutlaşmaktadır. Zira her bir afet sonrasında ortaya çıkan biyofiziksel ve sosyal tahribat, kayıplar ve diğer zararlar, afeti yaşayan toplumun açık ya da örtük olarak bu afete yeterince dayanıklı ya da hazırlıklı olmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla "hayatta kalma" ve/ya "toplumsal işleyişin sürdürülmesi" motivasyonu, iyileştirme

aşamasında göz önünde bulundurulur. Bu sebeple, yine deprem örneğinden hareketle, yıkılan binaların yerine inşa edilen yeni binaların, yıkıma sebep olan depremin şiddetine, hatta daha şiddetli bir depreme dayanıklı olması beklenir. Ya da deprem sonrasında acil toplanma yerlerinin eksik kaldığının gözlendiği durumlarda bir sonraki afette benzer sorunun yaşanmaması için ilgili alanların sayısının artırılması ve bu alanların daha görünür/bilinir hâle getirilmesi hedeflenir.

Bütünleşik afet yönetimi açısından, tıpkı müdahale ya da hazırlıklı olma aşamaları gibi iyileştirme aşaması da çok yönlü ve çok aktörlü bir arka plana sahiptir. Bu aktörler arasında merkezi yönetimler ve alt birimleri, yerel yönetimler, afetin meydana geldiği bölge ya da ülkedeki sivil toplum örgütleri, farklı ülkelerin sivil toplum örgütleri ve gönüllüler mevcuttur (Akyel, 2007, s. 41). Fakat iyileştirme aşaması da tıpkı müdahale aşamasında olduğu gibi genelde merkezi yönetimlerin sorumluluğunda koordine edilmektedir ve farklı aktörler arasındaki çalışma uyumu önem arz etmektedir. Öte yandan, merkezi yönetimlerin maddi kaynak, teknoloji ya da iş gücü açısından yetersiz kaldığı durumlarda yerel yönetimler, ulusal ya da uluslararası sivil toplum örgütleri, farklı ülkelerin sivil toplum örgütleri ve gönüllüler iyileştirme aşamalarına katkıda bulunabilmektedir (Waugh, 2007, s. 48). Bu katkı da afetin şiddeti, yarattığı tahribat, meydana geldiği bölgenin sosyoekonomik ve kültürel koşulları, merkezi otoritenin afet yönetimi konusundaki tecrübeleri ve bölgedeki/ülkedeki sivil toplum anlayışı ve pratikleri açısından değişkenlik göstermektedir.

2. Afet Yönetiminde Sivil Toplum

Afet yönetiminin hemen her aşamasında rol oynayan temek aktörlerden biri, önceki bölümlerde değinildiği üzere sivil toplumdur. Merkezi otoritenin ya da yerel yönetimlerin afetle mücadelesine ek olarak sivil kuruluşlar, platformlar ya da bizzat gönüllü vatandaşlar kritik bir konumdadır. Zira günümüz bütünleşik afet yönetimi anlayışının kuramsal çıktılarından biri de toplum tabanlı afet yönetimidir (*community-based disaster management*). Bu kuramsal yaklaşım, öncesi ve sonrasıyla toplumu oluşturan her bir yerel unsurun afetler konusunda bilinçlendirilmesini ve risk azaltmadan iyileştirme aşamasına değin afetle mücadelede inisiyatif almasını öngörür (Luna, 2014; Maskrey, 2011).

Günümüz modern bütünleşik afet yönetiminin bir ilkesi olmasının ötesinde sivil toplumun afetle mücadelede aldığı rol, bizzat sivil toplum anlayışının ortaya çıkış ve gelişme süreci ile alakalıdır. Şöyle ki, sivil toplum Arsito'da kendine "politik toplum" olarak yer bulup (Onbaşı, 2005, s. 13) toplum felsefecilerinde "toplumsal sözleşme" yönüyle açığa çıkmış (Akbal, 2017, s. 18-26) ve 20. yüzyıldan itibaren toplumsal karar alma mekanizmalarında devlete karşı ve/ya devletle koordineli bir oluşumu ifade etmiştir (Erdoğan Tosun, 2001, s. 79-88). Bu bağlamda, toplumsal taleplerin, yönetim şekillerinin, toplum içi ya da toplum dışı etkilerin değerlendirilmesi, buna yönelik tepkiler ve birlikte yaşamaya dair diğer tüm süreçler sivil toplumun bir konusu ve alanıdır. Dolayısıyla afetlerin toplumsal yapı ve işleyişe dair yarattığı yıkımların telafisinde sivil toplumun dahli, tarihsel bir beklentinin ötesinde bir gereklilik hâline gelmektedir.

Afetle mücadelede sivil alanın işlevselliği birkaç noktada açığa çıkmaktadır. Bunlardan ilki, bilhassa büyük çaplı afetlerde kamu otoritesinin her bir afetzedeye aynı anda ulaşmasının, tüm afetzedelere "müdahalede bulunmasının" teknik ve fiziki olarak mümkün olmamasıdır. Zira kamu otoritesi afet sonrasında yalnızca afetzedelerin ihtiyaçlarına odaklanmamakta, aynı zamanda zarar gören alt yapının onarılması için hareket etmekte, afet bölgesinde güvenliği sağlamak adına planlar yapıp çalışmalar gerçekleştirmekte, afet devam ediyorsa (yangın, tusunami, terör saldırısı, vb.) müdahale için gerekli planları yapmakta ve ilgili kamu görevlilerini mobilize etmektedir. Bu noktada sivil toplum ve gönüllüler, afetin büyüklüğü ve etkisine göre ya devletin koordinesi altında afetzedelere yönelik müdahale ve iyileştirme çalışmalarına katılmakta ya da kendi içinde

örgütlenerek afetle mücadele etmektedir (Yavaşoğlu, 2015'ten aktaran; Öztürk, 2019, s. 29). Bununla alakalı olarak, Çakı tarafından 2020 yılında kaleme alınan ve sivil toplum ve afet yönetimi konusunda geniş bir literatür taramasını içeren çalışma, sivil alanın müdahale ve iyileştirme aşamalarındaki avantajlarını ortaya koymaktadır. Bunlar kısaca sivil toplumun daha esnek bir çalışma dinamiğine sahip olup afetzedelere daha hızlı bir şekilde ulaşması ve kaynaklarını afetzedelere sunabilmesi, kriz yönetimi anında dezavantajlı konumda olan kırılgan topluluklara daha kolay ulaşabilmesi, afet farkındalığı olan uzmanlar ve yerel toplulukların gönüllülerinden oluşması dolayısıyla toplum içi dinamiklerin ve afetzedelerin taleplerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve bu taleplerin kamu otoritelerine iletilmesi ve tüm bunların afetzedeler nezdinde "güven" temelli algı ve yaklaşımı beraberinde getirmesi olarak özetlenebilir (Çakı, 2020, s. 8-14).

Çalışmanın odağı itibariyle müdahale ve iyileştirme aşamalarında sivil dayanışma ağlarının rolü, devlet ve sivil toplum tartışmalarında süre gelen ve bu konudaki temel sosyolojik çıktılardan biri olan koordinasyon ve/ya çatışma durumlarını ortaya koymaktadır. Çakı'nın (2020, s. 12) da hatırlattığı üzere devletin sivil topluma yönelik tavrı, sivil toplumun bir tehlike ya da avantaj olarak görülmesi, sivil toplumun katılımcı bir perspektifle toplumsal değişmeye ya da gelişmelere müdâhil olup olmaması, afet döngüsünde devlet ve sivil toplum arasındaki birlikteliğin, koordinasyonun ya da çatışmanın seyrini belirlemektedir. Dolayısıyla tıpkı diğer toplumsal süreçlerde olduğu gibi afetlerde de devlet-sivil toplum ayrılığı ya da birlikteliği kuramsal ve pratik düzlemde gözlenebilmektedir.

Afetin meydana geldiği ülkede devlet ve sivil alan arasındaki uyum ya da çatışma dinamiklerinin hangi ölçüden seyrettiğinden bağımsız olarak, afet sonrası müdahale ve iyileştirme aşamalarında sivil unsurlar arası dayanışma pratikleri mutlak surette ortaya çıkmaktadır. Bu unsurlar yerel, bölgesel ya da uluslararası STK'ları ve afet bölgesinde yaşayan insanları kapsamaktadır. STK'ların faaliyetlerine ek olarak vatandaşların afet öncesi gündelik yaşantıda tesis ettikleri dayanışma ağları afetzedeler için gayrı resmî sigorta işlevini görmektedir (Aldrich, 2008, s. 86). Zira afetlerde evi zarar gören insanlar için topluluk üyeleri tarafından geçici kalacak yer temini, gündelik yaşamsal ihtiyaçların kısa süreliğine de olsa afetten görece daha az etkilenen vatandaşlar tarafından karşılanması gibi müdahale ve iyileştirme adımları, aslında resmî sigorta şirketlerinin sağladığı hizmetlerdir. Afet sonrası gelişen sivil dayanışma ağları da bu açıdan sosyal sermayenin merkezinde konumlanan sivil bir sigortayı ifade etmektedir.

Günümüz küresel toplumunda afetler ve sivil toplum konusu daha geniş çaplı ve ulus ötesi çıktıları da beraberinde getirmiştir. Büyük çaplı afetlere yönelik müdahale, iyileştirme ya da risk azaltma gibi konularda uluslararası bir perspektif ve iş birliği (Coppola, 2007; Lopez Carresi vd. 2014) çerçevesinde ulus devletlerin resmî makamlarınca alınan tedbirlere ve hayata geçirilen uygulamalara ek olarak uluslararası (ya da ulusötesi) sivil toplum örgütlerinin de çalışmaları mevcuttur (Özerdem vd. 2006). Afetlerde hem farkındalığın hem de müdahale ve iyileştirme çabalarının uluslararası bir pratiği doğurmasındaki temel etmenler, iletişim ve ulaşım olanaklarının yer küre çapında artış göstermesidir. Doğa ve çevre hareketlerinde olduğu gibi afet konusu da bu açıdan uluslararası toplumun ve sivil toplum örgütlerinin gündemini meşgul etmektedir.

Sonuç olarak, afetlerin müdahale ve iyileştirme aşamalarında rol alan yerel, ulusal ya da ulus ötesi sivil unsurların sunduğu katkılar belli başlı kategoriler hâlinde gözlenmektedir. Bunlardan bazıları STK'ların ya da resmî bir kurumsallaşma olmadan örgütlenen sivil platformların afet bölgesine insani yardım (gıda, battaniye ve diğer insani ihtiyaç malzemeleri) ulaştırması, gönüllü arama kurtarma ekiplerinin afet bölgesindeki çalışmalara dâhil olması, afetzedelere yönelik ilkyardım, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) yaşayan afetzedelere psikolojik destek sağlanması, çeşitli etkinlikler aracılığı ile

afetzedeler arasındaki kırılgan grupların (yaşlılar, çocuklar, vd.) psikososyal yaşantıya yeniden intibakının sağlanması, afetzedelerin güvenli barınaklara yerleştirilmesi, afetzedeler arası iletişimin sağlanmasıdır (Demiroz vd. 2014, s. 320-326; Twigg vd. 2017, s. 447). Tüm bu faaliyet kalemleri, afet sonrası bozulan toplumsal yapının restorasyonu ve toplumsal kurumların işlerliğinin bir an önce sağlanması için bizzat toplumun üyeleri tarafından ve tamamen gönüllülük esası ile atılan adımları içermektedir.

3. Türkiye'de Deprem ve Sivil Toplum: Bir Milat Olarak Marmara Depremi

On binlerce insanın yaşamını yitirmesine, yüz binlercesinin de evsiz kalmasına ve farklı bölgelere göçmesine sebep olan 1999 Marmara Depremi, Türkiye'nin afet yönetimi ve afetlerle ilgili farkındalık, görünüm, politika oluşturma ve bilimsel çalışmalar yürütmesi açısından bir milat niteliğindedir (Gavrilis, 2001). Marmara Depremi sonrasında afete müdahale ve iyileştirme aşamalarının yanı sıra, konutların depreme dayanıklılığı ve ülke çapında deprem farkındalığı geliştirme gibi afet öncesi hazırlık aşamaları Türkiye'de kamu otoritesinin, yerel yönetimlerin ve sivil toplumun gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Diğer bir ifade ile bütünleşik afet yönetimi konusunun Marmara Depremi sonrasında esas alınmaya başlandığı iddia edilebilir.

Marmara Depremi orta ve uzun vadede bütünleşik bir afet yönetimi algısını doğurmasının yanında devletin afete müdahalede konusundaki "yetersizliğini" ve doğal bir afetin sosyal bir afete dönüşümünü de göstermiştir (Ertan, 2020, s. 2045). Hükümet yetkililerinin afet bölgesine ancak depremin üçüncü gününde ulaşabilmesi, afet bölgesine devlet tarafından ulaştırılan insani ihtiyaç malzemesinin (ki buna temiz içme suyu da dâhildir) yetersiz kalması ve diğer benzeri durumlar, devletin afet konusundaki hazırlıksızlığını ve afet sonrası aşamalarda organizasyon/kaynak eksikliğini göstermiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak, deprem sonrasında "devletin Türk halkı nazarındaki koruyucu 'baba' imajı tamamen çökmüştür" (Özerdem vd. 2000, s. 433). Ancak Marmara Depremine müdahale aşamasında ortaya çıkan sivil ve gönüllü dayanışma, Türkiye'de afetler ve sivil toplum konusunda bir milat olma özelliği taşımaktadır. Zira bu deprem ve sonrasında tecrübe edilenler Türk toplumunun sivil kimliğini keşfetmesinde olumlu bir etkide bulunmuş ve halk, büyük çaplı toplumsal değişimlerde sivil inisiyatifin güçlü bir araç olduğu gerçeğini görmüştür (Ozyaprak, 1999'dan aktaran: Özerdem vd. 2002, s. 433). Jalali'nin (2002, s. 125) şu ifadeleri, Marmara Depremi, devlet ve sivil toplum konusunda bir çerçeve çizmektedir:

> "Felaketi takip eden haftalarda devlet felçli gibiydi. İlk iki haftada devletin varlığı sınırlıydı. Kızılay (Kızılhaç'ın Türk karşılığı) felaketi takip eden beş gün boyunca bölgede görülmedi. Yardım ve kurtarma çabaları, ağırlıklı olarak komşular, akrabalar, bireyler (zengin iş adamlarından bölge dışından üniversite öğrencilerine), siyasi partiler, yabancı kurtarma ekipleri ile AKUT ve Türk Tabipler Birliği gibi daha köklü STK'lar tarafından sağlandı."

Marmara Depremi, devletin afet müdahalesindeki yetersizliğini ve sivil toplumun afetlerdeki olumlu rolünü ortaya koymasının yanı sıra devletin afet gerçeği karşısında alması gerektiği konumu da gündeme getirmiştir. Diğer bir ifadeyle, 2000'li yılların başında ülkenin yaşadığı ekonomik krize etki eden temel etmenler arasında gösterilen bu afet, ilerleyen yıllarda afet yönetimi ve toplumsal organizasyon açısından devletin atacağı kurumsallaşma adımlarını gerekçelendirmiştir. Kamu otoritesinin depremin ardından aldığı diğer tedbirlerin yanı sıra, 2000'li yılların sonunda afet ve kurumsallaşma açısından dikkat çekici bir adım atılmıştır. 2009 yılında Başbakanlık'a bağlı olarak kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD, 2021), Türkiye'nin afet yönetimi konusunda yetkilendirilen kurum olmuştur. Bu yetkilendirme ve kurumun afet konusundaki süre gelen çalışmaları, Türkiye'de afet yönetimi konusunda geçmişe nazaran daha profesyonel

bir ortamı doğurmuştur. Geçen bu sürede, kamu otoritesinin yanı sıra yerel yönetimler ve sivil toplum bünyesinde ortaya çıkan çalışmalar ve bu üç paydaş arasındaki koordinasyon afetlerle mücadeleyi ülke çapında daha görünür bir konuma taşımıştır. Zira 1999 Marmara Depremi yalnızca devletin değil sivil alanın ve yerel yönetimlerin de afet gündemini etkilemiştir. Dahası, yurt dışından gelip depremin arama kurtarma çalışmalarına katılan ve iyileştirme safhasına da katkıda bulunan uluslararası sivil toplum örgütleri küresel çapta daha görünür bir hâle gelmiştir (İsbir vd. 2008).

İzmir Depremi'nde sivil dayanışma pratiklerinin rolüne geçmeden önce, 1999 sonrası dönemde Türkiye'de meydana gelen depremler ve sonrasında sivil toplum konusuna çok kısa bir şekilde değinilebilir. 2011 yılında meydana gelen Van Depreminde sivil toplum, yerel yönetimler ve devlet arasındaki koordinasyona dair veriler daha görünür bir hâle gelmiş ve afet sonrası dönemin yönetişimi konusunda daha profesyonel bir yaklaşımın yansımaları ortaya çıkmıştır (Toker, 2016, s. 254). 2020 yılının başlarında meydana gelen Elâzığ-Malatya Depreminde ise hem bu koordinasyonun hem de sivil toplumun müdahale ve iyileştirme aşamasındaki proaktif rolü göz ardı edilemeyecek bir seviyeye ulaşmıştır. Devletin seferberliğinin yanı sıra (ve bununla koordineli olarak) gönüllülerin çeşitli kanallar ve kuruluşlar aracılığı ile yürüttüğü sivil dayanışma, müdahale ve iyileştirme aşamalarında sivil bir seferberliği de ortaya koymuştur (Sivil Toplum İçin Destek Vakfı, 2020).

4. İzmir Depremi Sonrası Müdahale ve İyileştirme Aşamalarında Sivil Toplum ve Pratikleri

30 Ekim 2020 tarihinde, Kandilli Rasathanesi verilerine göre Seferihisar açıklarında gerçekleşen 6,9 büyüklüğündeki deprem, İzmir'de 13 binanın tamamen yıkılmasına, 3000 binanın ağır hasar görmesine, 1000'i aşkın kişinin yaralanmasına ve 114 kişinin yaşamını yitirmesine sebep olmuştur (Çınar vd. 2021, s. 5; Koirala vd. 2020).

Depremin öğle saatlerinde meydana gelmesinin ardından başta AFAD olmak üzere diğer devlet kurumları ve yerel yönetimler oluşan bu doğal afete müdahale adına birtakım adımlar atmıştır. Devletin bu adımlarının yanında sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar da kısa sürede örgütlenerek afet yönetim sürecine katkıda bulunmuşlardır. Bu katkı, müdahale ve iyileştirme aşamaları açısından aşağıdaki tabloda sıralanan faaliyetler hâlinde açığa çıkmıştır:

Müdahale aşamasındaki sivil toplum faaliyetleri	• Sivil arama kurtarma ekiplerinin yıkılan binalara intikali ve AFAD'ın koordinasyonunda arama kurtarma çalışmalarına başlaması. • STK'ların ve sivil platformların afetzedelere ve kurtarma ekiplerine yaşamsal malzeme ulaştırması. • Vatandaşların afet bölgesine giderek bireysel çabalarıyla afetzedelere yaşamsal ihtiyaç malzemeleri ulaştırmaları.

İyileştirme aşamasındaki sivil toplum faaliyetleri	• AFAD ve Kızılay'ın sağladığı çadırlara ek olarak afetzedeler için çadır temini. • Profesyoneller aracılığı ile deprem travmasını yaşayan afetzedelere psikolojik yardım sağlanması. • Sosyal medya aracılığıyla örgütlenip afet sonrası süreçte depremzedelerin temel ihtiyaçları için yardım kampanyaları düzenlenmesi. • İzmir'deki bazı konaklama işletmelerinin afetzedelere ücretsiz olarak kalacak yer sağlaması. • İzmir'de yaşayan birçok insanın yine sosyal medya aracılığı ile evlerini afetzedelere açacağını belirtip iletişim bilgilerini paylaşması.

Tablo 1: İzmir Depremi sonrası müdahale ve iyileştirme süreçlerinde sivil toplumun faaliyetleri

4.1. Kriz ve Acil Duruma Sivil "Müdahale"

Türkiye'de hatta dünyada meydana gelen birçok yıkıcı depremde olduğu gibi AKUT, İzmir Depremi sonrasında da arama kurtarma çalışmalarına katkı sunan sivil toplum kuruluşlarından biridir. Depremin hemen ardından Türkiye'nin farklı bölgelerindeki 18 AKUT ekibi ve 268 AKUT gönüllüsü bölgeye intikal etmiş, profesyonel teçhizatlarıyla yıkılan binalardaki afetzedelerin yerlerini tespit etmeye çalışmış ve deprem sonrasındaki ilk iki günde dokuz vatandaşı enkazdan sağ olarak kurtarmıştır (AKUT, 2020).

2020 yılının başında gerçekleşen Elâzığ-Malatya depreminde de gönüllü faaliyet yürüten GEA Arama Kurtarma ekibi hem depremin ilk gününden itibaren arama kurtarma çalışmalarına dâhil olmuş hem de gönüllüleri aracılığı ile Bayraklı ve Bornova ilçelerinde kurulan çadır noktalarına çadır, battaniye, gıda paketi, pandemi kiti gibi insani ihtiyaç malzemesi temininde bulunmuştur (GEA, 2020).

İzmir Depreminde arama kurtarma çalışmalarına katkı sunan diğer bir STK ise İHH İnsani Yardım Vakfı'dır. Depremin ardından kurumun genel merkezinde bir kriz masası oluşturulmuş, afete müdahale için planlamalar gerçekleştirilmiş ve 24 ilden toplam 226 kişinin dâhil olduğu arama kurtarma ekipleri İzmir'e ulaşmış, eş zamanlı olarak Hatay ilinde bulunan İHH Mobil Aşevi de İzmir'e doğru hareket etmiştir (İHH, 2020). 911 Arama Kurtarma Derneği, İzmir Depremi sonrası arama kurtarma çalışmalarına katılan bir diğer STK'dır. Balıkesir Bandırma merkezli olarak faaliyet gösteren bu derneğin yıkılan Rıza Bey apartmanında görev yapan kurtarma ekipleri enkazda 2 vatandaşın cansız bedenine ulaşmış, 3 vatandaşı da yaralı olarak kurtarmıştır (911 Arama Kurtarma Derneği, 2020). Son olarak Marmara Depreminin ardından 2000 yılında kurulan, 2016 yılı itibariyle 109 mahallede 5008 gönüllüsü olup[3] afetlere yönelik toplumsal bilinç oluşturma hedefi taşıyan Mahalle Afet Gönüllüleri Vakfı (MAG, 2016) bünyesindeki Acil Müdahale Ekibi (MAG-AME) ile İzmir Depremi sonrası müdahale aşamasına arama kurtarma faaliyetleri ile destek olmuştur (Habertürk, 2020a). Sivil katılım ve gönüllülük konusuna dair tamamlayıcı bir veri olması açısından, İzmir Depremi sonrasında arama kurtarma çalışmalarına katılmak üzere Van şehrinde ikamet eden bir grup gönüllüden de bahsetmek yerinde olacaktır. 23 Ekim 2011'de Van'da meydana gelen depremde enkaz altında kalıp sağ kurtarılan bazı vatandaşlar, İzmir Depremi'nin hemen akabinde Türk Kızılayı Van Şubesine resmî olarak başvurarak enkazda arama kurtarma çalışmalarına katılmak üzere gönüllü olmuş ve depremle mücadelede farklı bir görev verildiği takdirde de yerine getirebileceklerini beyan etmiştir (Anadolu Ajansı, 2020a).

[3] MAG'ın resmî web sitesindeki son veriler 2016 yılına aittir.

Sivil toplumun STK'lar aracılığı ile İzmir Depremi sonrası afet yönetimine ilk katkısı, görüldüğü üzere arama kurtarma ekipleri ile yıkılan binalardan insanları kurtarmak olmuştur. Özellikle deprem gibi afetzedelerin enkaz ya da göçük altında kaldığı durumlarda her bir saatin kritik olduğu ve bireylere mümkün olan en kısa sürede ulaşılıp bir an önce ilkyardım ve tedavi süreçlerine başlanılması gerektiği bir afette, STK'ların bu işi yerine getirecek profesyonel ekipleri İzmir'e göndermesi dikkat çekici bir sivil dayanışma adımdır. Müdahale aşaması kapsamındaki bu adımla sivil toplum, bizzat afet nedenli can kayıplarını önleyici bir adım atmıştır. Bölgedeki AFAD ekibinin akredite ettiği ve yıkılan farklı apartmanların enkazında görevlendirdiği sivil ekipler gerek sayıları gerekse canlı olarak enkazdan çıkardıkları afetzedeler göz önünde bulundurulduğunda müdahale aşamasında işlevsel bir rol üstlenmiştir. Bu rolün ifasında, sivil ekiplerin afet öncesindeki afet yönetim süreçlerinden "hazırlıklı olma" ve "profesyonellik/uzmanlık geliştirme"ye dair pratikleri (Mahruki, 2018, s. 294-295) önem arz etmiştir. Zira riskli bir içerik barındıran müdahale aşaması, afet anına dair senaryolar üzerinden bir hazırlığı ve profesyonel donanımı gerektirmektedir. İzmir Depreminde görev yapan tüm bu sivil ekiplerin yaklaşık bir hafta süren kurtarma çalışmalarında teknik, fiziksel ve psikolojik olarak afet müdahalesine hazırlıklı olduğu görülmüştür.

Sivil alanın İzmir Depremine müdahalesinde diğer bir boyut, afetzedelere temel yaşamsal ihtiyaçların ulaştırılması olmuştur. STK'lar ya da sivil platformlar sosyal medyada örgütlenerek depremde evi yıkılan, hasar gören ya da evine girmekten korkan afetzedeler için başta çadır ve temel gıda maddeleri olmak üzere insanların afet sonrasında biyolojik ve fiziki yaşantısını sürdürmesine destek olacak malzemeleri afet bölgesine ulaştırmıştır. Özellikle Elâzığ-Malatya Depreminde çalışmalar yürüten STK'ların ve diğer paydaşların meydana getirdiği Afet Platformu, İzmir Depremindeki müdahale (ve sonrasındaki iyileştirme) aşamasında bahsi geçen adımları atmak adına bünyesindeki kuruluşları seferber etmiştir. Bu kuruluşlar arasında "Ahbap Derneği, AÇEV, Açık Açık, Akut Vakfı, Çorbada Tuzun Olsun Derneği, Dünya Doktorları Derneği, Hayata Destek Derneği, İhtiyaç Haritası, İstanbul Gönüllüleri, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, Kadın Girişimciler Derneği, Kadınlarla Dayanışma Vakfı, Koruncuk Vakfı, Lokman Hekim Sağlık Vakfı, Maya Vakfı, Nef Vakfı, Nirengi Derneği, Sevgi ve Kardeşlik Vakfı, Temel İhtiyaç Derneği, Toplum Gönüllüleri Vakfı, Turkish Philantropy Funds, Türk Psikologları Derneği, Corona Günlerinde İyilik Platformu, Geleceği Paylaş Sivil İnisiyatifi, İZMAD, MSYD-ASRA, Mülteci Destek Derneği, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, İzmir Kent Konseyi, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, İzmir Atatürk Lisesi Mezunları Derneği, Ege Çağdaş Eğitim Derneği, Corona Günlerinde İyilik, Adım Adım, Geleceği Paylaş, Sağlıkta Genç Yaklaşımlar" mevcuttur (Bianet, 2020).

Deprem sonrası yıkımın sebep olduğu kriz anında afetzedelere acil yardım ihtiyaçlarının ulaştırılması, sivil dayanışma pratiklerinin müdahale aşamasındaki önemini bir kere daha ortaya koymuştur. Depremin ilk gününden itibaren Afet Platformunun paydaşları ya da diğer sivil platformlar/kurumlar aracılığı ile gönderilen yardım malzemeleri[4] İzmir Fuarı'nda toplanmıştır. Yardımların toplanması kadar tasnifinde ve dağıtımında da sivil toplumun emeği mevcuttur. Her ne kadar AFAD, Kızılay ve yerel yönetimler proaktif bir rol üstlense de STK'ların ve gönüllülerin yardım toplama ve yardımları dağıtma süreçlerindeki müdahale temelli adımları, afetten etkilenenlerin kriz ve acil durum hâlinden bir an önce çıkmasında ve toplumsal hayata yeniden intibakında önemli bir rol oynamıştır.

[4] Anadolu Ajansı'nın resmî mercilere dayandırdığı haberinde 4 Kasım 2020 tarihi itibariyle Türkiye'nin farklı illerinden vatandaşların çabalarıyla İzmir'e 7 tır ve 20 kamyon-pikap dolusu 70 bin ayni bağış ulaşmıştır (Anadolu Ajansı, 2020b).

İzmir Depremi sonrasında STK'ların ya da sivil platformların oluşturduğu kurumsal çabalarla eş zamanlı olarak vatandaşların gönüllü olarak müdahale aşamasına sunduğu katkı da dikkat çekicidir. Bu katkı, Türkiye'nin farklı illerinden kara yoluyla gönderilen acil yaşamsal ihtiyaç malzemeleri ya da İzmir'de ikamet edenlerin bizzat elden ulaştırdığı yardımlar hâlinde açığa çıkmıştır. Bu konudaki örneklerden biri, vatandaşların online alışveriş sitelerinden satın aldıkları yaşamsal ihtiyaç malzemelerini İzmir Valiliği bünyesinde kurulan Koordinasyon Merkezi aracılığıyla İzmir Fuarı'ndaki yardım toplama merkezine kargolaması ya da kendi imkânlarıyla ulaştırmasıdır. Merkezin idarecilerinin aktardığına göre 4 yaşındaki bir kız çocuğundan 80 yaşındaki yaşlı bir vatandaşa değin birçok sivil, depremin hemen ardından imkanları doğrultusunda yardım malzemesini Fuar alanına ulaştırmış, böylece sivil dayanışmaya dair ilgili kamu yetkilisinin ifadesiyle "destansı" bir tablo ortaya konulmuştur (Anadolu Ajansı, 2020c). Bu tablo, afetlerde hem ulusal hem de yerel gönüllülerin müdahale aşamasına katkısını ve bu katkının arka planındaki doğrudan ya da dolaylı sivil motivasyonu (Hales vd. 2012, s. 545-546) göstermektedir.

Vatandaşlar ve STK'lar aracılığıyla gönderilen, toplanan, tasniflenen ve afetzedelere ulaştırılan yardımlar, arama kurtarma faaliyetlerinin sürdüğü acil durum/kriz anında bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri adına işlevsel bir rol oynamıştır. Müdahale aşamasına yönelik bu katkı, yardımların iyileştirme aşamasında da kullanılmasını sağlamış, adeta "fazla fazla" gönderilen ve gönüllülerin "şaşkınlığına" sebep olan birçok ayni yardım arama kurtarma faaliyetleri sonunda da afetzedelere ulaştırılmıştır.[5]

AFAD, Kızılay, farklı şehirlerin Valilikleri, Kaymakamlıkları, Sosyal Hizmet İl Müdürlükleri, Büyükşehir Belediyeleri ve diğer merkezi/yerel yönetim birimlerinin ayni ve nakdi yardımları, sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların yardımlarıyla bir araya gelerek afetzedelerin temel yaşamsal ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamıştır. Bu sayede afet sonrası iyileştirme aşamasına geçişte daha sağlıklı bir toplumsal organizasyon sağlanmış ve afetzedelerin temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamadığı herhangi bir durum ortaya çıkmamıştır.

4.2. İyileştirme Aşaması: Çeşitlenen Dayanışma Pratikleri ve Profesyonel Afet Yönetimine Sivil Katkı

İzmir Depreminde kriz ve acil durum döneminin ardından ortaya çıkan bazı sivil pratikler, afet sonrası iyileştirme aşaması kapsamında değerlendirilebilir. Temelde afetzedelerin hayatta kalmasını amaçlayan pratikler sonrası bireylerin toplumsal yaşama yeniden intibakı için atılan bu adımlar, İzmir Depremi sonrasında hem önceki afetlerde gözlenen iyileştirme aşamalarına dair veriler ortaya koymuş hem de İzmir Depremi sonrasında ilk defa gözlenen durumları göz önüne sermiştir. Ayrıca bu pratiklerden bazıları, depremin üzerinden geçen 5 aylık süreçte hâlen uygulanmaktadır.

Deprem sonrası sivil dayanışmanın gözlendiği iyileştirme çalışmalarından biri, STK'lar ya da vatandaşlar tarafından çadır bölgeleri kurulmasıdır. Özellikle evi zarar gören depremzedeler, kriz ve şok anı sonrasında yeni bir yerleşim yerine taşınana değin bir süreliğine çadırlarda yaşamaya devam etmiştir. AFAD ve Kızılay'ın çadırlarına ek olarak kurulan bu geçici yaşam alanları, bireylerin barınma ihtiyacına yönelik bir iyileştirme pratiği olarak okunabilir.

[5] Afet sonrasında sivil dayanışma ve kolektif hareketin gözlenebileceği bir alan da depremzedelere ulaştırılan acil yardım paketlerine bağışçılar tarafından bırakılan notlardır. Fuar alanındaki yardım toplama merkezinde çalışan bir Kızılay gönüllüsü, bu notlardaki dayanışma, yardım ve motivasyon sağlamaya yönelik içeriklerinden bahsederek, bunların kendi çalışma motivasyonlarına da katkıda bulunduğunu dile getirmiştir (CNN Türk, 2020).

İkinci olarak İzmir Depremi sonrasında yine afetzedelerin barınma ihtiyacı kapsamında değerlendirilebilecek bir iyileştirme adımı ortaya çıkmıştır. İzmir Otelciler Odası, başkanı aracılığıyla afetzedelerin ücretsiz olarak konaklayabileceği otellerin ismini ve iletişim bilgilerini paylaşmıştır (Egetelgraf, 2020a). Depremin meydana geldiği gün yapılan bu duyuru ile ilgili meslek odasına kayıtlı farklı ilçelerdeki 13 otel kapılarını afetzedelere açtığını beyan etmiştir. Bu sayı ilerleyen günlerde 50'ye yükselmiş (Egetelgraf, 2020b) ve afetzedeler için daha geniş bir konaklama imkânı ortaya çıkmıştır. Benzer bir sivil dayanışma pratiği, yine 2020 yılında meydana gelen Elâzığ Depreminde de gözlenmiştir. O dönemde Elâzığ ve Diyarbakır'da bazı otel ve pansiyonlar afetzedelere ücretsiz konaklama imkânı sağlayacağını beyan etmiştir (Habertürk, 2020b).

Afetzedelere yönelik konaklama ve barınma imkânı yalnızca ticari işletmeler tarafından değil, İzmir'de yaşayan vatandaşlar tarafından da sağlanmış ya da bu yönde bir gönüllülük ortaya konmuştur. Depremde evi zarar görmeyen yüzlerce İzmir sakini, afet sonrasında komünite içi dayanışma pratiği olarak adlandırılabilecek bir eylemle, sosyal medya üzerinden depremzedelere evinin kapısını açtığını beyan etmiş ve iletişim bilgilerini paylaşmıştır (Haberler, 2020). Ayrıca İzmir Büyükşehir Belediyesi, başlattığı Bir Kira Bir Yuva kampanyası ile evi hasar gören depremzedelerin taşındıkları yeni konutlarının kirasını karşılamak üzere gönüllülerden destek istemiş, 8 Aralık 2020 tarihi itibariyle Türkiye çapında gönüllülerden 40 Milyon TL'yi aşkın kira yardımı ve 20 Milyon TL'yi aşkın nakdi yardım toplanmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020). Sosyolojik bağlamda bireysel kültürün hâkim olduğu "kentleşme" sürecinin yaşandığı Türkiye'deki temel şehirlerinden biri olan İzmir'de gözlenen bu dayanışma (bir yabancıya "evin kapısının açılması"), daha çok geleneksel dönemlerde ya da geleneksel toplumlardaki afet sonrası sivil dayanışma pratiklerine örnek teşkil etmektedir. Ancak İzmir Depremi sonrasında, sanayi öncesi toplumların geleneksel dayanışma ağlarının ve imece usulü yardımlaşma pratiklerinin (Fafchamps, 1992) bir metropol özelinde hem yerel hem de ulusal arka planlı görünümleri ortaya çıkmıştır. Bu da İzmir Depremi ve afet yönetimi konusunu sivil toplum ve sivil dayanışma açısından özgün bir konuma taşımaktadır.

Sivil toplum ve sivil dayanışmanın İzmir Depremi sonrasında iyileştirme aşamasına katkılarından bir diğeri de afetzedelere yönelik psikolojik destek yardımıdır. Bu yardımlar, Afet Platformu'na bağlı STK'lar ve Türk Psikologlar Derneği tarafından gerçekleştirilmiştir.

> "Afet Platformu üye kuruluşları Dünya Doktorları Derneği, World Human Relief ve Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma Dayanışma ve Destekleme Derneği, sahada 4 farklı çadır alanında (Aşık Veysel, Öğretmenevi, Bornova Stadyumu ve Simirna Meydanı) psikososyal destek faaliyetleri yürütmüştür. Deprem alanındaki açık alanlarda yapılan kısa süreli Psikolojik İlk Yardım müdahaleleri haricinde ihtiyacı olduğu gözlemlenen danışanlarla randevu usulü çalışılarak mahremiyetin sağlandığı bireysel görüşme çadırlarında veya diğer alanlarda bireysel görüşmeler ve seminerler gerçekleştirilmiştir" (Afet Platformu, 2020, s. 8).

Türk Psikologlar Derneği ise depremin üçüncü gününde İzmir Şubesi'nin resmî web sitesinde afetzedelere psikolojik destek sağlamak isteyen uzman gönüllüler için Gönüllü Formu yayınlamıştır (Türk Psikologlar Derneği, 2020a). Formun bilgilendirme bölümünde psikolojik desteğin yüz yüze ya da çevrimiçi olarak sunulabileceği belirtilmiştir. Derneğin bu çağrısına kısa sürede birçok uzman gönüllü cevap vermiş ve forma erişim, yoğun talep dolayısıyla kaldırılmıştır.[6] Türk Psikologlar Derneğinin afet sonrası bu girişimi neticesinde

[6] Derneğin web sitesindeki form simgesine tıklandığında Google Formlar bölümüne geçilmektedir. Açılan sayfadaki duyuruda "Yoğun talep doğrultusunda başvurular kapatılmıştır. İlginiz için teşekkür ederiz." ifadesi yer almaktadır. bk. URL 1.

21 Aralık 2020 tarihine değin 245 gönüllü uzman, depremzedelerle 1086 bireysel görüşme gerçekleştirmiştir (Sivil Sayfalar, 2020).

Hem Afet Platformu üyesi kuruluşların hem de Türk Psikologlar Derneğinin deprem bölgesinde ya da çevrimiçi olarak uzaktan gerçekleştirdiği görüşmeler, afet sonrasında bireylerin yaşadıkları başta travma sonrası stres bozukluğu olmak üzere birçok psikolojik sorunu aşmak ve bireylerin toplumsal yaşantıya yeniden intibakını sağlamak adına önem arz etmektedir. "Zira afet sonrasında insanların çadır, battaniye, gıda gibi fiziksel ve yaşamsal ihtiyaçları kadar, hatta daha da fazla psikososyal yardımlara ihtiyaçları vardır" (Can, 2020, s. 30). Dolayısıyla STK'ların bu iyileştirme adımı, afetzedeler için hayati önemdedir. Ayrıca bahsi geçen STK'lar, afet yönetimi literatürünün öngördüğü üzere kırılgan gruplar, özelde çocuklar için profesyonel destek çalışmaları yürütmüştür. Bu çalışmalar, çocuklara yönelik oyunlar ve diğer çeşitli grup aktiviteleridir (İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2020).

İzmir Depremi, sivil toplum ve afetlerde sivil dayanışma açısından özellikle iyileştirme aşamasında çeşitlenen ve diğer paydaşlarla koordinasyonun hat safhada olduğu bir afet yönetimini ortaya koymuştur. Hem STK'ların ve sivil platformların hem de bireysel olarak vatandaşların temel bilgi teknolojileri aracılığı ile örgütlenip bizzat afet bölgesinde yürüttüğü çalışmalar, sivil toplumun yalnızca politik ya da kültürel süreçler açısından bir toplumsal aktör olmadığını, toplumsal yapıya olumsuz etkide bulunan doğa olayları sonrasında toplumsal hayatın seyrine yeniden kavuşturulmasına katkı sunabileceğini göstermiştir.

Sonuç Yerine

İzmir Depreminin ardından müdahale ve iyileştirme aşamalarında kendini gösteren sivil dayanışma pratikleri ve bu pratiklerin kamu otoritesi ile koordinasyon hâlinde oluşu, Türkiye'nin afet yönetimi konusunda geçmişten günümüze yaşadığı tecrübelerin bir birikimi olarak okunabilir. Zira 1999 Marmara Depremi sonrasında devlet kurumlarının müdahale ve iyileştirmede yetersiz kalışı ve sivil toplumun, yol gösterici bir mercii olmaksızın dâhil olduğu afet yönetimi günümüzde çok daha farklı bir boyutta ortaya çıkmaktadır. AFAD ve diğer kamu kurumlarının depreme müdahalesine paralel olarak STK'ların ve bölge insanlarının vakit kaybetmeden depreme müdahale etmesi, sivil toplum ve yerel yönetimlerin koordinasyon hâlinde çalışıp afetin zararlarını azaltması deprem gerçeğinin (en azından müdahale ve iyileştirme aşamalarında) ciddiye alındığını göstermektedir. Sivil alanın ülke çapında örgütlenerek her iki aşamada da afetzedelerle bire bir temas sağlaması ve gönüllülük esasına dayalı çalışmalar sürdürmesi, Van ve Elazığ-Malatya depremlerinde temelleri atılmış bir dayanışma pratiğinin olgunlaşmış hâlini ortaya koymuştur. Çalışmada gerçekleştirilen doküman incelemesi sonucunda sivil toplumun bu iki deprem sonrasında afet müdahalesinde daha fazla farkındalık geliştirdiği ve çok farklı kalemlerle afetzedelerin toplumsal hayata yeniden intibakı için çalışmalar yürüttüğü görülmüştür. Bu çalışmalar vesilesiyle İzmir Depremi sonrasında ihtiyaçtan çok daha fazla sayıda arama kurtarma ekibi ve personeli bölgede görev yapmış, yine ihtiyaçtan çok daha fazla miktarda ayni yardımlar bölgeye ulaştırılmış ve afetzedelere psikolojik yardım sağlayan bir STK (Türk Psikologlar Derneği), gönüllü başvurusunun yoğunluğundan ötürü başvuruları belli bir süreden sonra askıya almıştır. Sonuç olarak afet yönetiminde görev alan kamu kurumlarının ya da sivil platformların yetkilileri, daha önce herhangi bir afetin akabinde böylesine bir dayanışma pratiği görmediklerini dile getirmiştir. Deprem sonrasında devlet kurumları ve sivil alan arasındaki koordinasyon ve sivil dayanışma pratiklerinin ilk defa böylesine proaktif bir hareket alanına kavuşması, afetin etkilerini azaltma açısından olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Ancak bir deprem ülkesi olan Türkiye'de afet sonrası aşamalar kadar afet öncesi aşamaların da afetlerin en az zararla atlatılması açısından kritik bir konumda olduğu unutulmamalıdır. İzmir

Depremi sonrasında gösterilen dayanışmanın, ülke ölçeğinde diğer afetlerin öncesinde de gösterilmesi ve afet yönetimine dâhil olan aktörlerin benzer bir profesyonellik ve çaba ile koordineli bir şekilde afete hazırlanması gerekmektedir. Bütünleşik bir afet yönetimini içeren bu adımlar, afetlerin fiziki yerleşim birimlerine ve toplumsal yaşantıya vereceği zararların azaltılması ve afet sonrası dönemde bireylerin toplumsal yaşantısına en kısa sürede dönebilmesi açısından önem arz etmektedir.

*

Bu çalışma, İzmir Depreminde hayatını kaybeden 114 vatandaşımızın aziz hatırasına ithaf edilmiştir.

KAYNAKÇA

AHMED, Y. A. vd. (2015). "Knowledge Sharing Framework for Disaster Management". *Journal of Information Systems Research and Innovation*. IX/1: 50-60.

AKBAL, İ. (2017). *Sivil Toplum*. Konya: Çizgi Kitabevi.

AKYEL, R. (2007). *Afet Yönetim Sistemi: Türk Afet Yönetiminde Karşılaşılan Sorunların Tespit ve Çözümüne İlişkin Bir Araştırma*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ALDRICH, D. (2008). "The Crucial Role of Civil Society in Disaster Recovery and Japan's Preparedness for Emergencies". *Japan Aktuell*. III: 81-96.

ALKIN, R. C. (2020). "Dünyada ve Türkiye'de Afet Sosyolojisi: Afetlerin Sosyolojideki Yerine İlişkin Bir Literatür Taraması". *Afet Sosyolojisi*. (ed. İslam Can). Konya: Çizgi Kitabevi: 63-88.

BOIN, A. – P. T'. HART (2007). "The Crisis Approach". *Handbook of Disaster Research*. (ed. Havidan Rodriguez vd.). New York: Springer: 42-53.

CAN, E. (2007). *Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri*. Ankara: JICA Yayınları.

CAN, İ. (2020). "Giriş Niyetine-Afet Sosyolojisine Alan Açma Çabası". *Afet Sosyolojisi*. (ed. İslam Can). Konya: Çizgi Kitabevi: 15-39.

COLEMAN, C. (2006). "Frequency of Man-Made Disasters in the 20th Century". *Journal of Contingencies and Crisis Management*. XIV/1: 3-11.

COPPOLA, D. (2007). *Introduction to International Disaster Management*. Oxford: Elsevier.

ÇAĞLAR, T. (2020). "Afet Yönetiminin Temel İlkeleri". *Farklı Boyutlarıyla Afet Yönetimi*. (ed. Murat Yaman - Erkan Çakır). Ankara: Nobel Akademik: 5-23.

ÇAKI, F. (2020). "Afet Yönetişiminde Sivil Toplum ve Güven Algıları". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. VI/12: 1-45.

ÇINAR, A. K. vd. (2021). "30 Ekim 2020 Ege Denizi Depreminin Düşündürdükleri". *Planlama*. XXXI/1: 4-11.

DEMIROZ, F. – Q. HU (2014). "The Role of Nonprofits and Civil Society in Post-disaster Recovery and Development". *Disaster and Development Examining Global Issues and Cases.* (ed. Naim Kapucu - Koutsai Tom Liou). New York: Springer: 318-330.

DOBRUCALI, E. – İ. H. DEMİR (2016). "Earthquake and Flood Disaster Management Regulations in Turkey". *Disaster Science and Engineering*. II/1: 1-6.

DRABEK, T. E. vd. (1981). *Managing Multiorganizational Emergency Responses: Emergent Search and Rescue Networks in Natural Disasters and Remote Area Settings*. Boulder. CO: Institute of Behavioral Science, University of Colorado.

ERDOĞAN TOSUN, G. (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi.* İstanbul: Alfa Basım Yayın.

ERTAN, G. (2020). "Civil Society and Disaster Management: Case of Marmara Earthquake". *Electronic Journal of Social Sciences*. XIX/76: 2044-2056.

ERTÜRKMEN, C. (2006). *Afet Yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

FAFCHAMPS, M. (1992). "Solidarity Networks in Preindustrial Societies: Rational Peasants with a Moral Economy". *Economic Development and Cultural Change*. XLI/1: 147-174.

FUREDI, F. (2007). "The Changing Meaning of Disaster". *Area*. XXXIX/4: 482-489.

GAVRILIS, G. (2001). "Covering Disasters, Natural or Otherwise: Media, Politics, and the Public Sphere in Post-Earhquake in Turkey". *New Perspectives on Turkey*. XXIV: 141-164.

GUNTER, V. – S. KROLL SMITH (2007). *Volatile Places: A Sociology of Communities and Environmental Controversies*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.

GÜLKAN, P. vd. (2003). *Afet Yönetiminin Stratejik İlkeleri: Türkiye ve Dünyadaki Politikalara Genel Bakış*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi.

HALES, B. vd. (2012). "Community Responses to Disasters: A Foundation for Recovery". *Community Development*. XLIII/5: 540-549.

HOLLNAGEL, E. (2015). "Disaster Management, Control, and Resilience". *Disaster Management: Enabling Resilience*. (ed. Anthony Masys). New York: Springer: 21-36.

İSBİR, E. G. – F. N. GENÇ (2008). "Afetlere Müdahalede Uluslararası Örgütlerin Rolü: 1999-Marmara Depremi Örneği". *Amme İdaresi Dergisi*. III: 73-97.

JALALI, R. (2002). "Civil Society and the State: Turkey after the Earthquake". *Disasters*. XXVI/2: 126-139.

KADIOĞLU, M. (2008). "Modern, Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri". *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri.* (ed. Mikdat Kadıoğlu - Emin Özdamar). Ankara: JICA Türkiye Ofisi: 1-34.

KAPUCU, N. – V. GARAYEV (2011). "Collaborative Decision-Making in Emergency and Disaster Management". *International Journal of Public Administration*. XXXIV/6: 366-375.

KAPUCU, N. (2008). "Collaborative Emergency Management: Better Community Organising, Better Public Preparedness and Response". *Disasters*. XXXII/2: 239-262.

KHAN, H. vd. (2008). "Disaster Management CYCLE- A Theoretical Approach". *Management and Marketing Journal*. VI/1: 43-50.

KURT, E. – A. GÜZELBAHÇE (2019). "Van Depremini Yaşayan Öğrencilerin Travma Sonrası Stres Bozukluğu Düzeylerinin İncelenmesi". A*tatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. XXIII/3: 957-972.

LINDELL, M. K. (2013). "Disaster Studies". *Current Sociology*. LXI/5-6: 797–825.

LOPEZ CARRESI, A. vd. (2014). *Disaster Management: International Lessons in Risk Reduction, Response and Recovery*. Oxon: Routledge.

LUNA, E. M. (2014). "Community-Based Disaster Risk Reduction and Disaster Management". *Disaster Management - International Lessons in Risk Reduction, Response and Recovery*. (ed. Alejandro Lopez Carresi vd.). Oxon: Routledge: 43-62.

MAHRUKİ, A. N. (2018). "Doğal Afetler ve STK'lar". *Türkiye'nin Afet Yönetimi-Sosyal, Siyasi ve Hukuki Boyutlarıyla*. (ed. Hayriye Şengün – Seçil Gül Meydan Yıldız – Binali Tercan). Ankara: Palme Yayınevi: 289-295.

MASKREY, A. (1989). *Disaster Mitigation: A Community Based Approach*. Oxford: Oxfam.

MASKREY, A. (2011). "Revisiting Community-Based Disaster Risk Management". *Environmental Hazards*. X/1: 42-5.

MEYER, J. W. (2007). "Globalization: Theory and Trends". *International Journal of Comparative Sociology*. XLVIII/4: 261-273.

MISOMALI, R. – D. MCENTIRE (2008). "Rising Disasters and Their Reversal: An Identification of Vulnerability and Ways to Reduce It". *Disaster Management Handbook*. (ed. Jack Pinkowski). Boca Raton: CRC Press: 19-35.

NERIA, Y. vd. (2008). "Post-Traumatic Stress Disorder Following Disasters: A Systematic Review". *Psychological Medicine*. XXXVIII/4: 467-480.

NIRUPAMA, N. vd. (2015). "Role of Social Resilience in Mitigating Disasters". *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*. VI/3: 363-377.

OKAY, N. – E. İNAL (2019). "Kırılganlıktan Kapasite Geliştirmeye". *Resilience*. III/1: 85-99.

ONBAŞI, F. (2005). *Sivil Toplum*. İstanbul: Epokhe.

ÖZERDEM, A. – S. BARAKAT (2000). "After the Marmara Earthquake: Lessons for Avoiding Short Cuts to Disasters". *Third World Quarterly*. XXI/3: 425-439.

ÖZERDEM, A. – T. JACOBY (2006). *Disaster Management and Civil Society Earthquake Relief in Japan*, Turkey and India. London: I.B. Tauris.

ÖZKAYA, Y. (2016). "Bütünleşik Afet Yönetimi Sürecinde Başarı Göstergesi Olarak Yoksulluk". *Bütünleşik Afet Yönetimi*. (ed. Zerrin Toprak Karaman - Asuman Altay). İzmir: İlkem Yayınları: 201-220.

ÖZTÜRK, G. (2019). *Afet Yönetimi Politikalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolleri ve İşlevleri: Marmara Bölgesi Örneğinde*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

PELEG, K. vd. (2018). "Wisdom of (Using) the Crowds: Enhancing Disasters Preparedness Through Public Training in Light Search and Rescue". *International Journal of Disaster Risk Reduction*. XXXI: 750-757.

POTEYEVA, M. vd. (2007). "Search and Rescue Activities in Disasters". *Handbook of Disaster Research*. (ed. Havidan Rodriguez vd.). New York: Springer: 200-216.

QUARANTELLI, E. L. vd. (2007). "A Heuristic Approach to Future Disasters and Crises: New, Old, and In-Between Types". *Handbook of Disaster Research*. (ed. Havidan Rodriguez vd.). New York: Springer: 16-40.

TOKER, H. (2016). "Doğal Afetler, İletişim ve Medya". *Bütünleşik Afet Yönetimi*. (ed. Zerrin Toprak Karaman - Asuman Altay). İzmir: İlkem Yayınları: 254-277.

TOPRAK KARAMAN, Z. (2016). "Afet Yönetimine Giriş ve Türkiye'de Örgütlenme". *Bütünleşik Afet Yönetimi*. (ed. Zerrin Toprak Karaman - Asuman Altay). İzmir: İlkem Yayınları: 1-35.

TWIGG, J. – I. MOSEL (2017). "Emergent Groups and Spontaneous Volunteers in Urban Disaster Response". *Environment & Urbanization*. XXIX/2: 443-458.

WAUGH, W. L. (2007). "Olağanüstü Durum Yönetimi İçin Kriter ve Standartlar Geliştirme". *1. Uluslararası Doğal Afetler ve Olağanüstü Durumlarda İşbirliği ve İnsani Yardım Konferansı Bildiriler Kitabı*. Lefkoşa: KKTC Sivil Savunma Teşkilat Başkanlığı: 45-54.

WEICHSELGARTNER, J. (2001). "Disaster Mitigation: The Concept of Vulnerability Revisited". *Disaster Prevention and Management*. X/2: 85-94.

WEX, F. vd. (2014). "Emergency Response in Natural Disaster Management: Allocation and Scheduling of Rescue Units". *European Journal of Operational Research*. CCXXXV/3: 697-708.

İnternet Kaynakları

911 Arama Kurtarma Derneği (2020). "İzmir Depreminde Kurtarma 911 Arama Kurtarma". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

http://www.911sar.org.tr/izmir-depreminde-kurtarma-calismalarinda-bulunduk/

AFAD (2021). "AFAD Hakkında". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda

Afet Platformu (2020). "30 Ekim 2020 İzmir Depremi Afet Platformu Raporu". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.sivilsayfalar.org/wp-content/uploads/2021/02/I%CC%87zmir-Raporu-Afet-Platformu.pdf

AKUT (2020). "Akut İzmir Depremi İçin Hemen Harekete Geçti". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.akut.org.tr/haberler/6579/akut-izmir-depremi-icin-hemen-harekete-gecti#:~:text=30%20Ekim%202020%20Cuma%20g%C3%BCn%C3%BC,alt%C4%B1nda%20bir%20deprem%20meydana%20geldi

Anadolu Ajansı (2020a). "Türkiye İzmir İçin Tek Yürek". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-izmir-icin-tek-yurek/2027926

Anadolu Ajansı (2020b). "Gönülden Kopan Tonlarca İyilik Depremzedelerin Yaralarını Sarıyor". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gonulden-kopan-tonlarca-iyilik-depremzedelerin-yaralarini-sariyor/2031544

Anadolu Ajansı (2020c). "İzmir Depreminde 'Online' Yardımlaşma". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/izmir-depreminde-online-yardimlasma/2048934

Bianet (2020). "Çocuklara Oyuncak, Yetişkinlere Psikolojik Destek". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://m.bianet.org/bianet/yasam/233932-cocuklara-oyuncak-yetiskinlere-psikolojik-destek.

CNN Türk (2020). "Türkiye'nin Dört Bir Yanından İzmir'e Yardım Yağıyor". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.cnnturk.com/turkiye/turkiyenin-dort-bir-yanindan-izmire-yardim-yagiyor

Egetelgraf (2020a). "İzmir'de Depremzedeler İçin Ücretsiz Konaklama Yerleri!". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.egetelgraf.com/izmirde-depremzedeler-icin-ucretsiz-konaklama-yerleri/

Egetelgraf (2020b). "İzmir'de Odalarını Depremzedelere Açan Otellerin Listesi!". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.egetelgraf.com/izmirde-odalarini-depremzedelere-acan-otellerin-listesi/

GEA (2020). "İzmir Depremi Operasyonu". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://gea.org.tr/2020/10/31/30-ekim-izmir-depremi-gea-arama-kurtarma-ekibi-deprem-bolgesinde/

Haberler (2020). "Vefalı İzmirliler Evlerini ve Otellerini Depremzedelere Açtı". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.haberler.com/vefali-izmirliler-evlerini-ve-otellerini-13704084-haberi/

Habertürk (2020a). "İzmir Deprem Son Dakika Haberi! Arama Kurtarma Ekiplerine Büyük Alkış". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.haberturk.com/izmir-deprem-son-dakika-haberi-arama-kurtarma-ekiplerine-buyuk-alkis-2855966

Habertürk (2020b). "DOTED Depremzedelere Kapılarını Açtı". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.haberturk.com/diyarbakir-haberleri/75035878-doted-depremzedelere-kapilarini-acti

İHH (2020). "İHH Ekipleri İzmir'e Doğru Yola Çıktı". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.ihh.org.tr/haber/ihh-ekipleri-izmire-dogru-yola-cikti

İzmir Büyükşehir Belediyesi (2020). "'Bir Kira Bir Yuva' Kampanyası Sona Erdi". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/bir-kira-bir-yuva-kampanyasi-sona-erdi/44429/156

İzmir Ekonomi Üniversitesi (2020). "Depremzede Çocuklar için 300 Adet 'Terapi' Kuklası". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.ieu.edu.tr/tr/news/type/read/id/7417

KOIRALA, J. – S. ACHARYA (2020). "Turkey Earthquake 2020: Review of Existing Information with Relevance to Preparedness, Response and Recovery". *Social Science Research Network (SSRN) Papers*. Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://ssrn.com/abstract=3729061.

MAG (2016). "Haberler". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

http://www.mag.org.tr/tur/tumhaberler.asp

Resmî Gazete (2009). "Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090617-1.htm

Sivil Sayfalar (2020). "İzmir Depreminden Etkilenenler için Psikososyal Destek Çalışmaları Devam Ediyor!". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://www.sivilsayfalar.org/2021/01/05/izmir-depreminden-etkilenenler-icin-psikososyal-destek-calismalari-devam-ediyor/

Sivil Toplum İçin Destek Vakfı (2020). "Hayata Destek Derneği Elazığ Depremi Acil Destek Fonu Kapsamında Hibe Verdiğimiz Çalışmalarını Tamamladı". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

http://siviltoplumdestek.org/acil-deprem-fonu/hayata-destek-dernegi-elazig-depremi-acil-destek-fonu-kapsaminda-hibe-verdigimiz-calismalarini-tamamladi/

Türk Psikologlar Derneği (2020). "İzmir Depremi Gönüllü Formu". Erişim Tarihi: 18.03.2021.

https://izmir.psikolog.org.tr/tr/haberler/izmir/izmir-depremi-gonullu-formu-x183/

URL 1

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSe7CCwn_H8lVW8fxP6T5ED3Urt8IThov_OX3zhT4YKs0OogQ/closedform

WARFIELD, C. (2004). "The Disaster Management Cycle". *The Global Development Research Center*. Erişim Tarihi: 18.03.2021.

http://www.gdrc.org/uem/disasters/1-dm_cycle.html